

Цал-Цалко Юлія Юліївна

Національний Університет «Одеська юридична академія»,

доцент кафедри цивільного процес,

кандидат юридичних наук, доцент,

ХАРАКТЕРИСТИКА ЦИВІЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН З УРАХУВАННЯМ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ ЦПК УКРАЇНИ

Володіючи суб'єктивними правами особа, як правило, не може їх реалізувати не вступивши у відповідні правовідносини. Правовідносини є виразом правових норм у житті. Цивільні процесуальні правовідносини мають ряд ознак, які їх характеризують. Поряд із загальними ознаками, які притаманні усім правовідносинам, цивільні процесуальні відносини мають певні особливості, а саме: вони врегульовані нормами цивільного процесуального права; завжди виникають між судом як органом державної влади та учасниками судового процесу; між суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин немає рівності: суд наділений властивими повноваженнями відносно учасників судового процесу; вони оформлюють поведінку учасників судового процесу, яка складається з приводу відправлення правосуддя у цивільних справах; будь-яке цивільне процесуальне правовідношення завжди складається з метою реалізації суб'єктивного процесуального права та обов'язку; мають відносний характер, тобто визначений конкретний суб'єктний склад правовідношення із чітким визначенням правового статусу кожного з них; ці правовідносини виражаються у спеціальній, встановленій законом, цивільній процесуальній формі; цивільні процесуальні правовідносини взаємопов'язані та взаємообумовлені, а їхня система характеризує рух цивільного процесу як механізму судового захисту.

Отже, насамперед, цивільні процесуальні правовідносини – це врегульовані

цивільним процесуальним правом суспільні відносини, які виникають між судом та учасниками судового процесу з приводу розгляду та вирішення цивільної справи. Як правило, виникнення цивільних процесуальних правовідносин зумовлено наявністю між сторонами матеріально-правових відносин, які набули спірного характеру або між сторонами взагалі наявний спір з приводу наявності таких (матеріально-правових) відносин. Однак специфіка цивільних процесуальних правовідносин полягає у тому, що обов'язково ці правовідносини виникають через суд, який виступає обов'язковим їх учасником.

Разом з тим дискусійним залишається питання про те, яка ж кількість правовідносин виникає при вирішенні судом конкретної цивільної справи, чи це одне правовідношення, чи це система правовідносин, а якщо це система, то з яких правовідносин вона складається. Певні науковці вважають, що при розгляді судом конкретної цивільної справи виникає одне цивільне процесуальне правовідношення, яке отримує розвиток у ході судової діяльності. Зазначені науковці виходять з того, що численні права та обов'язки різних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин входять до одного правовідношення. Таку конструкцію важко собі уявити. Тому, більш поширеною є думка про те, що в цивільному процесі при розгляді і вирішенні конкретної цивільної справи виникає не одне, багато суб'єктне правовідношення, а ціла система правовідносин, яка складається з елементарних відносин типу «суд - позивач», «суд - відповідач», «суд - третя особа», «суд - прокурор», «суд - експерт», «суд - свідок» та ін., що правовідносин у справі стільки, скільки є учасників судового процесу. Між судом і кожним із вказаних суб'єктів цивільного процесу виникають самостійні цивільні процесуальні правовідносини, які є способом реалізації норм цивільного процесуального права та визначають динаміку процесу.

Цивільні процесуальні правовідносини мають триелементну структуру:

суб'єкт, об'єкт та зміст. Коло суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин широке. Усі учасники судового процесу у конкретній цивільній справі є суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин, які виникають у зв'язку з її неоднаковим колом процесуальних прав і обов'язків. Об'єктом процесуальних правовідносин є різні матеріальні і нематеріальні блага, заради охорони і захисту яких суб'єкти цивільного процесуального права вступають у цивільні процесуальні правовідносини. Залежно від завдань суб'єкта та цивільно-процесуальних функцій, які виконуються ним, законом визначаються процесуальні права і обов'язки, що складають зміст цивільних процесуальних правовідносин.

Цивільні процесуальні правовідносини виникають з приводу необхідності захисту порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу в справах позовного провадження (загального або спрощеного). У справах окремого провадження - необхідності встановлення певних обставин - юридичних фактів, що мають значення для охорони прав, свобод та інтересів особи з наявністю чи відсутністю яких закон пов'язує виникнення, зміну, припинення особистих немайнових і майнових прав. У справах наказного провадження - захисту суб'єктивних прав та майнових інтересів заявника.

Для виникнення правовідносин необхідні певні передумови та підстави. Передумовами виникнення цивільних процесуальних правовідносин слід визнати наявність відповідної норми цивільного процесуального права та цивільну процесуальну правосуб'єктність, а підставою є певний юридичний факт, тобто конкретна дія або подія, з якого цивільний процесуальний закон пов'язує виникнення, зміну або припинення цивільних процесуальних правовідносин.

Норми цивільного процесуального права - це загальні правила поведінки, встановлені для регулювання правовідносин, що виникають з приводу здійснення правосуддя в цивільних справах. Цивільна процесуальна норма як

загальне правило поведінки звернута до суду, до учасників справи, представників та до інших учасників судового процесу. Вона дозволяє окреслити межі поведінки не одного конкретного суб'єкта, а всіх, хто звертається до суду, і стає відповідно учасником судового процесу.

Норми цивільного процесуального права визначають нормативну передумову виникнення цивільних процесуальних правовідносин, оскільки у разі відсутності відповідної правової норми про можливість участі даної особи в якості суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин або ж прямої заборони на цю поведінку, такі процесуальні правовідносини виникнути не можуть. Наприклад, не можуть бути свідками священнослужителі з приводу відомостей, які одержані ними на сповіді віруючих (п. 3 ч. 1 ст. 70 ЦПК України).

Цивільна процесуальна правоздатність - це установлена законом здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи. Цивільна процесуальна правоздатність притаманна усім фізичним і юридичним особам. Цивільна процесуальна правоздатність фізичних осіб виникає з моменту народження й припиняється у момент смерті. Юридичні особи володіють цивільною процесуальною правоздатністю з моменту реєстрації у встановленому законом порядку, припинення ж юридичної особи веде до припинення її цивільної процесуальної правоздатності.

Цивільна процесуальна дієздатність - здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді. Цивільна процесуальна дієздатність фізичних осіб настає у повному обсязі при досягненні повноліття, тобто з 18 років. Повної цивільної процесуальної дієздатності набувають також фізичні особи, які зареєстрували шлюб до досягнення повноліття, з моменту реєстрації шлюбу. Цивільну процесуальну дієздатність набуває також неповнолітня особа, якій надана повна цивільна дієздатність. Підстави для дострокового надання повної цивільної дієздатності передбачені в ч. 2 ст. 34 ЦК України та в ст. 35 ЦК України. Повна цивільна

дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини відповідно до актового запису цивільного стану. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. Неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена. Юридичні особи наділяються цивільною процесуальною дієздатністю з моменту реєстрації, припинення ж юридичної особи веде її до припинення її цивільної процесуальної дієздатності.

Цивільна процесуальна правосуб'єктність визначає можливість особи бути суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин. У кожного із суб'єктів така правосуб'єктність визначена законом по-різному. Так, правосуб'єктність суду визначена Конституцією України, ЦПК України, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та іншими нормативно-правовими актами. У цивільному процесуальному законодавстві найбільше уваги приділяється основним учасникам судового процесу – сторонам та третім особам, оскільки безпосередньо спір між ними є предметом судового розгляду та вирішення. Юридичними фактами, внаслідок яких виникають, змінюються або припиняються цивільні процесуальні правовідносини, є процесуальні дії учасників процесу (подання заяви по суті справи, заяви з процесуальних питань, клопотання, призначення експертизи та ін.).

Юридичними фактами як передумовою виникнення, зміни і припинення цивільних процесуальних правовідносин є і події, але їхня особливість полягає в

тому, що вони самі по собі не зумовлюють процесуальних наслідків, вони можуть бути елементами юридичного складу, який є підставою виникнення, зміни і припинення процесуальних правовідносин. У деяких випадках до юридичних процесуальних фактів належить і бездіяльність учасників цивільного процесу, тобто невиконання процесуальних обов'язків суб'єктами цивільного процесуального права. Однак бездіяльність сама не породжує процесуальне правовідношення, воно лише є підставою для вчинення дій учасниками процесу.